

Oroszországban illetve a Szovjetunióban megjelent magyar nyelvű lapok 1915 — 1921

KIEGÉSZÍTÉSEK, ÉS PÓTLÁSOK KÉT KORÁBBI DOLGOZATUNKHOZ*

TERBE LAJOS

A címben jelzett anyag köréből kiegészítéseket közlünk az általunk korábban ismertetett lapok javarészehez, ezen kívül ismertetünk további 11 nyomtatott és 10 kézírásos lapot. Így az Oroszországban nyomtatásban megjelent magyar forradalmi lapok száma 51-re emelkedik (ezek közül 35 Szibériában és Turkesztánban, 16 pedig az európai részben került kiadásra), a kézírásos lapok száma pedig 42-re (ez utóbbiak mind Szibériában jelentek meg, és túlnyomórészt polgári szellemű lapok).

Teljességre törekedve számba vesszük azokat a lapokat is, amelyek csak mikrofilmen illetve fényképen vannak meg, sőt azokat is, amelyeknek csak más forrásokban, például egykorú újságközleményekben akadtunk nyomára. Megjelöljük a Budapesten meglévő lappéldányok, mikrofilmek, fényképek lelőhelyét is.

Mint érdekességet említjük meg, hogy Jaroslav Hašek (aki már Prágában megtanult magyarul) a következő négy (jórészt kétnyelvű) forradalmi lapot szerkesztette: *Krasznaja Evropa — Vörös Európa — Rothe Europa*. Ufa, Krasnojarszk, Irkuck (1919 febr.); *Nachrichten — Hírek*. Cseljabinszk, Omszk, Irkuck (1919 nov.); *Világforradalom — Die Weltrevolution*. Omszk, Irkuck (1920. jan.); *Roham*. Krasnojarszk (1920 ápr.), Irkuck (1920 jún.) Az 5. hadsereg önállóan megjelenő magyar és német nyelvű lapja 1920 április végén Krasnojarszkban már együttesen, mint kétnyelvű lap jelent meg közös *Roham — Sturm* címen. A lap fejlécén a magyar nyelvű cím megelőzi a német nyelvűt bizonyára azért, mert a lapot olvasó internacionalista harcosok közt több volt a magyar, mint a német. A szibériai magyar lapszerkesztők között szerepel Sík Endre a későbbi magyar külügyminiszter és Szántó László a ma is élő pozsonyi akadémikus.

Bibliográfiánkban a feltüntetett lapszámok után álló rövidítések a *lelőhelyek* megjelölésére szolgálnak:

- HI Hadtörténelmi Intézet
- HMT Hadifogoly magyarok története. 1—2. köt. Bp. (1931.)
- LT Legújabbkori Történeti Múzeum
- OSZK Országos Széchényi Könyvtár
- PA Párttörténeti Intézet Archivuma

* Terbe Lajos: Szibériai magyar lapok 1915—1921. (OSZK Évkönyve 1958. 258—284. 1. — Terbe Lajos: A Szovjetunió európai részében megjelent magyar lapok 1917—1921. (OSZK Évkönyve 1959. 241—259. 1.)

PF Párttörténeti Intézet Könyvtárának filmtára
PK Párttörténeti Intézet Könyvtára

Jelen kiegészítés túlyomórzésben olyan anyagot tartalmaz, melynek számbavételét a Párttörténeti Intézet mikrofilm-gyűjtő munkája tette lehetségessé.

I.

Nyomtatott forradalmi lapok

Die [dritte] III. Internationale

Jekaterinburg

A lap 1920 januárjában megjelent 16. számában (OSZK, PF) találunk egy másfél lapos magyar nyelvű részt „A III. Internacionale” címmel. Ez nyilvánvalóan nem más, mint magyar nyelvű rovata egy német nyelvű lapnak. „A III. Internacionale” című rovatot nem tekinthetjük különálló magyar lapnak. Vö. OSZK Évkönyve 1958. 275—276. l.

Ébredés

Szamara. Szerk. 1918. ápr.: Dr. Raab György, 1918. ápr. 22.: Loránd [Loránt Ferenc]. 1918. márc. 25. PA (F: 966/18/236).

1918. ápr. 8. LT (neg. lemez: 6535 a—d).

Az 1918. ápr. 22-i számban a következő „Szerkesztői üzenet” olvasható: „Dr. Raab helyettese Loránd, aki Raab távollétében a lap szerkesztését átvette”. Faragó Dezső visszaemlékezései szerint a szerkesztő Dr. Raab György mellett Farkas Dezső fedőnév alatt Faragó Dezső is részt vett a szerkesztés munkájában. (PA H—f—1. 6. l.). Egyéb adatok: OSZK Évkönyv 1959. 249. l.

Az Ember

Krasznójarszk

A lap 1. számában (1919 tavaszán) jelent meg Pogonyi Antal „Az Ember” c. verse. Ennek a versnek eredeti kézírata fennmaradt. (Lásd Pogonyi Antal visszaemlékezéseit. LT). Egyik számban Bányai Kornéltól is jelent meg vers; ezt a számot Bányai hazahozta. (Féja Géza: Bányai Kornél, ifjúságom kenyeres társa. Kortárs. 1964. 8. sz. 1216. l.) Egyéb adatok OSZK Évkönyv 1958. 275—276. l.

Fáklya

Krasznójarszk. [1918 márc—1919 júl.] Megj. hetenként. Kiadó: a külföldi munkások kommunista (szociáldemokrata) szervezete. Ny.?

[1918?] jún. 8. (I. évf. 11. sz.) HI (mikrofilm).

Ez a lapszám közli Dr. Forgács beszédét a csehszlovák légióval való harcáról: tehát 1918-ban vagy 1919-ben kellett megjelennie (évszám a lapfejen nincs). A lapnak meg kellett szünnie 1919 júliusában, amikor a csehszlovák légió vette kézbe a tábor ellenőrzését. A szóban levő Forgács: Forgách Dezső, akit 1919. aug. 1-én kivégeztek. A lapot Vörös Fáklya címen említi Kőrösi Sándor „Partizánharcok Távol-Keleten” címmel megjelent visszaemlékezésében (Magyar internacionalisták a Nagy Októberi Szocialista Forradalomban. Bp. 1957. 174. l.) Szerinte a lap szerkesztője Pataki volt.

Forradalmár

Revolucioner. Izdanie Vengerszkoj Kommuniszticeszkoj Partii (bol'sevikov) Permszk. Organizacij. Perm. 1918 [szept.] — 1918 [okt.] Megj. hetenként. Kiadó: az oroszországi Kommunista Párt permi szervezetének magyar csoportja.

1918. okt. 12. (I. évf. 3. sz.) PA (mikrofilm: 966/18/238).

A lap 1918. okt. 5-i számát említi a mcszkvai Szociális Forradalom (1918. okt. 16.).

Az Úrali Forradalmár című permi lap 1918. szeptemberében megszűnt, vagy más városba költözött. Ennek a lapnak utóda ez az újság.

Forradalom

A magyar kommunisták lapja. Organ vengerszkih kommunisztov. *Irkutszk. 1920. febr. 28—1920. jún. 12. Megj.* hetenként. *Szerk.* (Katricus?), 1920. máj. 1: Sík Endre, 1920. máj. 22: (Sugár Béla). *Ny.* Tipografija Informacion Otdela Irkutszkogo Voенno-Revolutionacion Komiteta. 1920. febr. 28—1920. jún. 12. (1—16. szám: teljes sorozat) *PA* (F 966/18/[234] 334. sz. mikrofilmen. A filmen a 334. számjelzés nyilvánvalóan elírás: a film a 233. és 235. jelzetű filmek között foglal helyet.

A lap az Irkuckból elköltözött *Roham* helyét töltötte be Irkuckban, és ennek a lapnak Irkuckba való visszaköltözése miatt szűnt meg. A lap megszűnését az utolsó (1920. jún. 12-i) számban szerkesztői közlemény jelenti be: az 5. hadsereg pol. osztálya Krasznojarszkból Irkuckba érkezett, ezért lapja, a *Roham*, itt fog megjelenni, ezzel a *Forradalom* megjelenése „feleslegessé vált”. (4. l.) Az 1920. máj. 1-i (10.) szám *Pártügyek* rovatában a 6. lapon rövid hír jelent meg: „Szerkesztőváltóság. A szerkesztőbizottságból mozgósítás folytán kivált Katrics elvtárs helyébe a *Forradalom* szerkesztési munkálatait Sík elvtárs vette át.” A következő (11.) szám 4. lapján felelős szerkesztőként már a Sík Endre név szerepel. A május 22-i számban ugyancsak a *Pártügyek* rovatban újabb közlés: Sík Endrét Moszkvába vezényelték, a lap „szerkesztését ideiglenesen Sugár elvtárs vette át”. Sugár Bélának sok cikke jelent meg a lapban Sugár néven, de Radius álnéven is jelent meg itt cikke. (Hazatérve Esztergom-Táborban lett polgári iskolai tanár Bányai Kornállal együtt.) Valószínű, hogy a lap címét az Omszkbán 1918-ban megjelent ugyaníly című laptól örökölte. Az első szám közreadja az omszki *Forradalom* alapító szerkesztőjének Ligeti Károlynak *Végredeletem* című versét. A verset a lap valószínűleg az Omszkbán 1920 januárjában megindult *Vörös Újság* valamelyik első számából vette át. A versnek az omszki *Vörös Újságban* megjelent eredeti szövege elkerült Magyarországra, 1922 táján lemásoltam. A másolat megmaradt, az eredeti lappéldány elkallódott és máig sem került elő. A csupán másolatból ismert omszki és az irkucki versszöveg közt csak egy szónyi eltérés mutatkozik: egy szónyi többlet az irkucki változatban. A második versszak harmadik sora az omszki szövegben így végződik: „legyen áldott”, az irkuckiban így: „legyen százszor áldott”. Az omszki szöveget 1956-ban Kuczka Péter átírta, a vers ebben az átírt formában vált ismeretessé és terjedt el Magyarországon is, a Szovjetunióban is. Szükségesnek, illetve hasznosnak látjuk, hogy itt közreadjuk a híressé vált vers eredeti szövegét az egykorú irkucki lapból (1920. febr. 28. szám *Tárca* rovat):

Végredeletem

Míg lelketekben egy szikra tűz fog égni,
Addig mindig előre, vörös magyarok!
S az eredményt ti is el fogjátok érni,
Én is elérem, — habár meghalok.

Nem adják a vörös szabadságot olcsón:
Ára könny és mártírvérfolyam,
Aki hullik, az legyen százszor áldott,
A gyávákon meg az ár átrohan...

Ti még meglátjátok a vörös Budapestet:
Tinéktek lesz még ölelés és virág...
S ha visszanéztek, csodás napkeletre:
Ujjong nektek az egész világ.

Én itt maradok bús, jeltelen sírban,
De tűz-lelkem elmegey veletek
És ott fog tobzódni a győzelmi csatában,
Mely lelkesíti forró kebletek.

Mi is ott leszünk a végső csatában:
Én és a többi vörös magyarok,
Kik elhulltunk, de a vörös szabadságnak
Újra életet Ti, Ti adjatok.

Ligeti Károly

A vers alatt jegyzet: „Ezt a verset Ligeti elvtárs a kivégzése előtti napokban írta a tyurmában.”

Az irkucki *Forradalom* 2. számában (1920. márc. 6. Pártügyek rovat) sajtótörténeti szempontból érdekes hírt olvasunk: „*Szellemi harc*. Lapunk megjelenésével csaknem egyidejűleg német, lengyel, cseh, szerb, kínai és muzulmán elvtársaink is felvették szellemi téren a harcot a burzsoá államok ellen. Bár munkánk e téren még szerény keretek közt mozog, de reméljük, hogy a harctéri eseményekhez méltó gyorsasággal fog kifejlődni szellemi tevékenységünk is. Nevezett elvtársaink lapjai hetenkint szintén egy kiadásban jelennek meg.” Úgy látszik, az irkucki *Forradalom*nak, mindjárt megindulásakor ugyancsak Irkuckban német, lengyel, cseh, szerb, kínai és mongol nyelvű testvér lapja is indult. A lap közleményei — fordításban — ezekben is megjelenhettek.

Forradalom

Omszk. E lap (valójában a legelső magyar kommunista újság) történetével kapcsolatban általunk korábban közöltek most néhány újabb részlet közlésével egészíthetjük ki. A tördelés és lapösszeállítás munkáját Devecska Kálmán végezte, akinek 1962-ben „*Szibériai napló*” címmel könyve jelent meg. A lap másik nyomdája nem Willner Henrik volt, amint azt korábban írtuk, hanem a ma is élő Gramantik László. Mindkettőjük visszaemlékezései megvannak a Párttörténeti Intézet Archivumában. A lapfej fametszetét egy budapesti gépszedő fia, Harangi önkéntes készítette. A lap, indulásakor, azért jelent meg kis alakban, mert a nyomdában nem állt rendelkezésre elegendő latin betű. Mikor sikerült újabb betűanyaghoz hozzájutni, nagyobb alakú papírra nyomták a lapot, növelték terjedelmét. A lap indításához az engedélyt Ligeti már 1918 jan. közepén megkapta és bejelentette ezt a magyar szervezet vezetőségi ülésén. (P A H—d—1, 82. l.).

A lapban és utódában, az omszki *Vörös Újságban* találunk egy rovatot „A hét” címmel. Híreket közöl az agitációs céloknak megfelelő kommentálással. Ennek a jellegzetes rovatnak és rovatcímnek magyarországi előzménye van: megtaláljuk a budapesti *Úttörő* című baloldali hetilap 1913. júl. 20—aug. 3-i (VI. évf. 29—31.) számaiban. Szamuely Tibor éppen ebben az időben segédszerkesztője és cikkírója volt az *Úttörő*nek (cikkei Sz. T. és Sz-ly betűjellel és névtelenül jelentek meg). Az omszki *Forradalom* szerkesztője, Ligeti Károly 1913-ban olvasója volt a Szamuely Tibor által szerkesztett budapesti hetilapnak: a rovatcím átvétel ezt tanúsítja.

Az omszki *Forradalom* „Üzenetek” rovatának egyik közléséből (1918. máj. 12.) azt lehet sejteni, hogy a lapot, legalábbis ennek egyes cikkeit kiadták román és cseh nyelven is. Az omszki magyar és román pártszervezet között az együttműködés igen szoros volt. Az 1918. márc. 17-i szám címloldalán „A külföldi proletárok nemzetközi szoc.-dem. munkáspártjának magyar és román csoportja” aláírással jelent meg egy felhívás. Ezt bizonyára egyidejűleg román nyelven is közreadták. Román nyelven *Libertate* címen jelent meg Omszkban forradalmi lap. (Gáll János: Hadifoglyok az 1917-es oroszországi forradalmakban. *Korunk*. 1957. okt. 1346. l.). Itt jegyezzük meg, hogy az a „Fegyverre!” című felhívás, amely a *Forradalom* 1918. márc. 10-i számában jelent meg, a *Nemzetközi Szocialista* c. pétervári lap 1918. febr. 23-i számából van átvéve.

Ismeretlen című lap

Szemipalatinszk. [1920?] — 1920. okt. Kiadó: [a kommunista pártszervezet].

A moszkvai *Vörös Újság* 1921. jan. 15-i számában megjelent közlemény szerint a Szemipalatinszkban megjelenő magyar lap központi vezetőségi határozat következtében 1920. október végén megszűnt.

Ismeretlen című lap

Tomszk. [1920?—1920 okt.] Kiadó: [a helyi kommunista pártszervezet]. A moszkvai Vörös Újság 1921. jan. 15-i számában megjelent közlemény szerint a Tomszkban megjelenő magyar pártlap központi vezetőségi határozat következtében — 1920. október végén — megszűnt.

Kommuna

Krasznajarszk. 1920 [jan. — febr.]. Kiadó: az Orosz Kommunista Párt Krasznajarszki Kerületi Komitéjének Külföldi Szekciója.
1920. febr. 27. (I. évf. 11. sz.) *PF* (0271)

Kommunizmus

Kommunizm. Organ vengerszkilh kommunisztov. Novo-Nikolajevszk. [1920. márc. 14—1920 okt.] Megj. hetenként. Kiadó: az O. K. P. Magyar Agit. Oszt. N.—Nikolajevszki csoportja. Ny. Tip. Centroszojuza.
1920. szept. 5. (I. évf. 24. sz.) Forradalmi Múzeum, Mcszkva. Magyar Fond. 29149/39; L.: 793. (E szám vezércikkét közreadja: Magyar internacionalisták a Nagy Októberi Szocialista Forradalomban. Budapest, 1957. 120—123. l.)
1920. szept. 12. (I. évf. 25. sz.) *PFPA* (F: 966/18/238)
1920. szept. 26. (27. sz.) *PF* (L 0381)
A lap 1920. márc. 14-én indult a *Krasznoe Znamja* 1920. márc. 10-i számában olvasható közlemény szerint. (I. V. Matvejev: Magyar internacionalisták ... Századok, 1959. 2—4. sz. 353. l. — Olvasási és fordítási hibával idézi a lap közleményét.). A lap 1920 „okt. hó végéig” élt Berkovics elvtárs beszámolója szerint. (*Vörös Újság*) Omszk. 1921. febr. 1. 2. l.)

Krasznaja Evropa — Vörös Európa — Rothe Europa

[*Ufa, Krasznajarszk, Irkuck*]. 1919 [febr. — ?]. Megj. [hetenként]. Szerk. Jaroslav Hašek.
1919. febr. 22. (2. sz.) A Vörös Hadsereget ünneplő szám fejlécének fényképe: Alekszandr Dunaevszkij „Idu za Gasekom” (Moszkva 1963) c. műve 122. lapján. E lapszám egész címloldalának kicsinyített fényképét közli: *Volksstimme*, Wien 1963. ápr. 20. Wochenendbeilage.
1919. márc. 8. (4. sz.) E lapszámban Jaroslav Hašek cikket írt a magyar proletárforradalomról *Proletarszkaja revoljucija v Vengrii* címen. Számbaveszi: Pytlik R. — Laiske M.: Bibliografie Jaroslava Haška. Praha 1960. 266. l. E bibliográfia 172. lapján találjuk a lap címléírását, melyben az áll, hogy az újság megjelenési helye: Ufa, Krasznajarszk, Irkuck. Az 1919. febr. 22-i szám címloldalán egy 6 strófás vers látszik 3 hasábon párhuzamosan futó orosz, magyar és német nyelvű szöveggel. A magyar versszöveg fölött a cím: „Elytársak előre! Erősítsétek a lépést!” A vers szerzőjének neve nincs feltüntetve. Talán a hátlaton folytatódik a vers, és ott szerepel a szerző neve? A *Volksstimmé*-ben közölt fénykép alatti felírás szerint a vers szerzője Jaroslav Hašek. Dunajevszkij fent említett riportszerű könyvében egy egész fejezetet találunk „Krasznaja Evropa” címmel, mely a 3 nyelvű lapról szól (137—139. l.). A *Volksstimme* ugyane témáról szóló cikkének címadatai: G. Weiss: Die Abenteuer des braven Soldaten Hasek (1963. ápr. 20.). Lásd még: Křížek, Jaroslav: Jaroslav Hašek v revolučním rusku. Praha 1957. 321 l. (Dokumenty sv. 57.).

Magyar munkásokhoz

Orenburg (1918 — ?) Megj. rendszertelenül. *Kiadó: a magyar kommunisták orenburgi szekciója. Ny. Orenb. Tip. Sz. Kelet és lapszámjelzés nélkülszám. PA* (mikrofilm: 966/18./238)
Rendszertelenül megjelenő időszaki kiadványnak látszik. Közöl vezércikket, verset, híreket — ezért nem minősítjük röplapnak. Megjelenésének időpontjára egyik hírből lehet következtetni: „Berlinben a Spartakok 30 tisztet végeztek ki”.

[Izvesztija inosztranoj szekcii politotdela V. armii. *Cseljabinszk, Omszk, Irkuck*]. 1919 (nov. — ?). Szerk. Jaroslav Hašek. *Kiadó*: [az 5. hadsereg politikai osztálya]. A Jaroslav Hašek által szerkesztett lap cseh forrásművek szerint a fent feltüntetett városokban jelent meg. (Křížek, Jaroslav: Jaroslav Hašek v revolučním rusku. Praha. 1957.; Pytlík R. — Laiske M.: Bibliografie Jaroslava Haška. Praha 1960. 172. 1.). A Hašek-bibliográfiában közreadott címléírás szerint a lap az ugyane városokban megjelenő *Izvesztija internacionalnoj szekcii* c. orosz újság német és magyar nyelvű kiadásaként jelent meg. Nem tartjuk valószínűnek, hogy ily címen valóban kiadtak volna orosz nyelvű lapot — a német-magyar újságnak azonban bizonyára volt orosz nyelvű címe is a lapfejen. A lap megjelenésének időpontjára nézve J. Hašek fennmaradt jelentése tájékoztat bennünket, mely szerint a lapból 1919 nov. végéig 2 szám jelent meg. (Lásd: OSZK Évkönyve 1958. 277. 1.)

Népszava

Tomszk. 1918 [ápr. — máj.]. Megj. [hetenként]. *Kiadó*: a külföldi proletárok tomszki nemzetközi sz[ociál] d[emokrata] szervezete. Ny. Tip. Tomsk. Gub. Szov. Narod. Hozajsztva. 2 r.

1918. máj. 1. (2. sz.) PK

E szám *Közgyűlés* c. közleményében: „Szervezetünk több mint 3000 tagot számlál” „magyar, német és szláv” alosztállyal. Reiner Károly volt a szerkesztője a német és a cseh nyelven megjelenő testvér lapnak (*Der Proletarier. Kommunist*) is. (Dr. Münnich Ferenc visszaemlékezései. PA, H—m—24) 4. 1.)

A lap előzménye egy „kézrel frott és indigóval másolt... táborig újság” volt, amelyet Dr. Münnich Ferenc és Seidler Ernő szerkesztettek. (Ui. 3. 1.). Ez a lap *Magyar Hadifogoly* címen jelent meg. A kézírásos lapok sorában ismertetjük.

Roham

Izvesztija Internacional' nogo Otdelenija Politotdela 5 Armii. *Irkuck. 1920* [jan.] — 1921 [márc.]. Megj. hetenként. Szerk. Sugár Béla, 1920. jún. 16: [Jaroslav Hašek] Jaroslav Gasek, 1920. dec. 16: Sugár Béla. *Kiadó*: az 5-ik hadsereg politikai osztályának nemzetközi csoportja (csoportja szó helyett 1920. jún. 16-tól: hivatala). Ny. Irkuck Tip. N. 1., 1920. jún. 16: Tipografija Poligraficeszkogo Otdela No. 2. Irkuck.

1920. jan. 9. (58. sz.), jan 15. (59. sz.), jún. 16. (15. sz.), jún. 23. (17. sz.), dec. 16. (56. sz.), dec. 29. (57. sz.), 1921. febr. 9. (II. évf. 1. sz.), febr. 23. (II. évf. 2. sz.), márc. 2. (3. sz.) PA (F: 966/18/232)

Az 1921. febr. 9-i számon II. évf. 1. sz. jelzés áll — eszerint a lap Irkuckban az előző év elején 1920 januárjában indult. Az 1920. jan. 9-i számon különös módon mégis 58. sz. jelzés áll. Az előző 57 szám — a fentiek szerint — nem Irkuckban, hanem valamely más városban jelent meg. A hetilapnak ott 57 héttel korábban, tehát 1918 végén kellett megindulnia.

A lap II. évfolyama 3. száma fejlécének fényképe: Pytlík R. — Laiske M.: Bibliografie Jaroslava Haška. Praha 1960. a 121. l. előtti táblán. Itt helynévként — amennyire ezt a homályosan látható szövegből ki lehet venni — Penza szerepel.

A lapban sok verse és prózai írása jelent meg *Bányai* Kornélnak (Homok álnéven és névtelenül). Ő írja a *Szerdai levelek* c. rovatot. Az omszki *Vörös Újság* 1921. máj. 8-i számában megjelent „Új aratás” c. versének első változata a *Roham* 1920. dec. 29-i számában jelent meg „A munka hősei” címmel. Sok cikke jelent meg itt a szerkesztő Sugár Bélának (aki hazatérve Bányai Kornéllal együtt polgári iskolai tanár lett Esztergomtáborban, később pedig iskolaigazgató; 1950 táján halt meg.). Bányai Kornélról — akivel magam is találkoztam 1924 júniusában Esztergomtáborban — és Sugár Béláról több életrajzi adatot közöl Féja Géza „A forradalom költő-küldöttje” c. megemlékezésében. (Népszabadság 1962. nov. 7. sz. 12. 1.) és „Bányai Kornél, ifjúsgom kenyeres társa” c. cikkében (Kortárs. 1964. 8. sz. 1215—1222. 1.). Jaroslav Hašek egy ránk maradt levelében azt írja, hogy ő a *Roham*nak nemcsak szerkesztője és kiadója, hanem munkatársa is. A híres író — ugyane levele szerint — ugyanekkor szerkesztette, írta és kiadta a német nyelvű *Sturmot* és a burjátmongol nyelvű *Ur* című lapot is. Lásd

erre nézve A. M. Dunajevszkij Hašekről szóló könyvét (Idu za Gasekom. Moszkva 1963.) és G. Weiss cikkét (Volksstimme. Wien. 1963. ápr. 20. Wochenbeilage). Érthető, hogy Jaroslav Hašek visszaadta a lap szerkesztésének gondját Sugár Bélának: igyekezett visszajutni hazájába és 1920 végén már otthon is volt.

Roham

Izvesztija Internacional'noĝo Otdelenija Politotdela 5 Armii. *Krasnojarszk. 1920* [ápr. — máj.]. Megj. hetenként. Szerk. [Jaroslav Hašek] Jaroslav Gasek.

1920. ápr. 10. (8. sz.) *PF* 1920. ápr. 21. (9. sz.) *Prágában*

1920. máj. 19. (13. sz.) *PA* (F: 966/18/232 mikrofilm).

Az 5. hadsereg pol. osztálya 1920. jún. elején Krasnojarszkból Irkuckba költözött, ezért lapja, a *Roham* ettől fogva itt jelent meg. (Lásd erre nézve az irkucki Forradalom 1920. jún. 12-i számának közleményét a 4. lapon.) Ezzel az átköltözéssel az irkucki *Forradalom* megjelenése — a szerkesztőség nyilatkozata szerint — „feleslegessé vált”. A *Roham* szerkesztője természetesen Irkuckban is Jaroslav Hašek maradt, aki az 5. hadsereg pol. osztályának vezetője volt. A krasnojarszki és az irkucki *Roham* sorszámozása folyamatosságot mutat: 13. sz. (1920. máj. 19.) Krasnojarszk, 15. sz. (1920. jún. 16.) Irkuck.

A Rohamban krasnojarszki megjelenése idején is jelentek meg cikkek Sugár Bélától és versek Bányai Kornéltól (Homok). Az irkucki Forradalom szerkesztését — a lap 1920. máj. 22-i száma Pártélet rovatának híre szerint — a Moszkvába vezényelt Sík Endrétől Sugár Béla vette át. Sugár Béla azért vehette át ekkor e lap szerkesztését, mert a Krasnojarszka átköltöző Roham szerkesztését előbb már átadta Jaroslav Hašeknek. Krasnojarszk csak néhány hónapos intermezzót jelentett a Roham életében: előzőleg és utána is Irkuckban jelent meg. A Roham már 1920 febr. végén elköltözött Irkuckból — erre mutat az, hogy 1920. febr. 28-án új magyar lap indult meg Irkuckban, a Forradalom. Valószínű, hogy a Roham Irkuckból mindjárt Krasnojarszka költözött, de erre nézve biztosat nem tudhatunk, mert a lap 1920. jan. 15. után megjelent számai 1920. ápr. 10-ig hiányoznak, illetve eddig még nem kerültek elő.

A krasnojarszki és az irkucki Rohamról „Szibériai magyar lapok 1915—1921” c. bibliográfiánkban is közzöltünk néhány — itt meg nem ismelt — adatot és megjegyzést. (Országos Széchényi Könyvtár évkönyve 1958. Bp. 1959. 277—278. 1. és különnyomatban). Az 1920. ápr. 21-i (9.) szám fejlécén a cím: *Roham — Sturm*. (Pytlík R. — Laiske M.: Bibliografie J. Haška. Praha 1960. 121. l. előtt).

R. Sz. F. Sz. R.

[Roszsijszkaja Szovetszkaja Federativnaja Szocialiszticeszkaja Reszpublika]

Irkuck. 1920. okt. 25—nov. 4. Megj. egyetlen szám „Az októberi forradalom harmadik évfordulójára”. *Kiadó*: az 5-ik hadsereg politikai osztályának nemzetközi csoportja. (Ugyanez a kiadó adta ki ugyanekkor az irkucki Rohamot. A kiadvány — úgy látszik — e lap renkvüli száma.) *PA* (F: 966/18/232)

A kiadványban van cikk az irkucki Roham szerkesztőjéről Sugár Bélától. A vezércikket Dornbusch Richárd írta. A kiadványt szerkesztésmódja és külső alakja miatt a lapok közé kellett sorolnunk. Azért tekintjük egyetlen számban megjelent önálló lapnak, mert a lapcím helyén a fejlécen a fenti betűjelek állnak, más lapcím pedig még csak hivatkozás formájában sem szerepel a kiadványon.

Szociális Forradalom

Moszkva. 1918. ápr. 3—1919 [júl.]

1918. ápr. 17. (5. sz.) *LT* (eredeti pld.)

1918. máj. 1. *LT* (film 6524 a—d)

1919. júl. 10. (I. évf. 27. sz.) *PA* (F: 966/18/233)

Egyéb adatok: OSZK Évkönyve 1959. 252. l.

Urali Forradalmár

[*Jekaterinburg*. 1918.]

Említi: Sarló és Kalapács. *Moszkva*. 1931. 2. sz. 42. l.

Lásd még: OSZK Évkönyve 1958. 278. l.

Világforradalom

Jekaterinburg.

1920. aug. 1. „Rendkívüli szám”. „A magyarországi Tanács hatalom megdőlésének évfordulója” alkalmából. *LT* (6523 neg. lemez a címloldalról).

Egyéb adatok: OSZK Évkönyve 1958. 278—279. l.

Világforradalom — Die Welt-Revolution

Vszemirnaja Revolucija. *Omszk, Irkuck.* 1920. jan. 11 — (1920). Szerk. [Jaroslav Hašek.]. 1920. jan. 11. (1. sz.) Pytlík, Radko — Laiske, Miroslav: Bibliografie Jaroslava Haška. Praha, 1960. 121. l. előtti mellékleten közli az Omszkban megjelent lapszám fejlécének fényképét. Az irkucki Forradalom 1920. febr. 28-i számában a 4. lapon hírt olvasunk: „Magyar-német újság Omszkban. Az omszki elvtársak Világforradalom, Weltrevolution címmel magyar és német nyelven megjelenő újságot adtak ki. Egy példány szerkesztőségünkbe is eljutott.”

A fent említett Hašek-bibliográfia szerint a lap Omszkból Irkuckba költözött át.

Világforradalom

A Szaratovi Kommunista párt Magyar Csoportjának közlönye.

Vszemirnaja Revolucija. Izdanie Vengerszkoj Gruppü Szaratovszkoj Kommuniszticeszkoj Partii. *Szaratov. 1918 [július — ?].* Megj. hetenként. *Kiadó:* A Szaratovi Kommunista Párt Magyar Csoportja. 4. r.

1918. aug. 21. (5. sz.) *LT* (eredeti példány). Rabinovits József cikkével.

Világforradalom Hírkiadása

Mirovaja Revolucija. 1918. júl. 11: *Verchneudinszk.* 2. r.

1918. júl. 11. (I. évf. 11. sz.) *LT* (eredeti példány)

1918. júl. 20. (I. évf. 15. sz.) *LT* (neg. lemez 12279/a—b)

2 oldalas újság. Az 1918. júl. 11-i lapszám vezércikkében (Az olvasókhöz) a következőket olvassuk: „Irkuck ismeretes evakuációja folytán szerkesztőségünket is áthelyeztük Verchneudinszkba, ahol ... lapunk eddig nem jelenhetett meg.”

Egyéb adatok: OSZK Évkönyve 1958. 279. l.

Világszabadság

Penza. Megj. 1918. máj. 12: hetenként kétszer, 1918. máj. 26-i szám után rendszertelenül, 1918. jún. 16-i szám után: hetenként. Szerk. 1918. ápr. 14: Márkus Pál.

1918. ápr. 14. (3. sz.) *PA* (mikrofilm F: 966/18/238)

1918. máj. 12. (5. sz.), máj. 15. (6. sz.), máj. 19. (7. sz.), máj. 22. (8. sz.), máj. 26. (9. sz.), jún. 6. (10. sz.), jún. 16. (11. sz.), júl. 7. (14. sz.), *PF* (lemez: S 46—54).

Az 1918. ápr. 14-i lapszám közreadja Várnai Zseni versét: „Katona fiamhoz” csillag alatti jegyzettel: „Ezt a verset a Nemz. Szoc. laptársunktól vettük át.”

Egyéb adatok: OSZK Évkönyve 1959. 252—253. l.

Világszabadság

Taskent. 1918 [szept.] — 1920 [febr.]. Szerk. (még az 1920. febr. 21-i számon is): Lorand (valójában: Loránt Ferenc). *Ny. Tip. Turkeszt. Avtonom Reszpubl. Roszsijszkoj Szovetszkoj Federacij, gor. Taskent.*

A következő lapszámok vannak meg mikrofilmen a Párttörténeti Intézet Archivumában: 1918. szept. 22. (I. évf. 3.), okt. 6. (I. évf. 4. sz.) *PA* (F: 966/18/237)

1919. máj. 21. (I. évf. 17. sz.), nov. 7. (II. évf. 6.), dec. 13. (II. 7.), dec. 20. (II. 8.)

1920. jan. 1. (II. évf. 9. sz.), jan. 10. (II. 10.), jan. 17. (II. 11.), jan. 24. (II. 12.), jan. 31. (II. 13.), febr. 14. (II. 15.), febr. 21. (II. évf. 16.). *PA* (F: 1062/1 filmtekercsen: 60/4/7 sz. film).

1920. jan. 10. (II. évf. 10. sz.) *LT* (nagy fotokópia). Egyéb adatok: OSZK évkönyv 1958. 279. l.

Vörös Csillag

Szamara. 1919. [május — július]. Megj. 1919. jul. 9: hetenként. 1919. jún. 21. (I. évf. 9. sz.), jul. 9. (I. évf. 11. sz.) *PA* (F: 966/18/236. mikrofilm)

A jul. 9-i szám közöl egy Kiev, 1919. jún. 2. keltezésű, Szamuely Tibor által aláírt „Parancs”-ot a „nemzetközi vörös katonák”-hoz.

Egyéb adatok: OSZK Évkönyve 1959. 253. l.

Vörös Lap

Szamara. [1919] szept. 18 — [nov.]. Megj. hetenként, 1919. szept. 25-i (2.) szám után: rendszertelenül.

[1919] szept. 18. (1. sz.), [1919] nov. 7. (4. sz.) *PA* (F: 966/18/236) Évszám nincs a lap homlokán feltüntetve, de a nov. 7-i szám vezércikkében említés történik arról, hogy a forradalom 2 évvel azelőtt volt, tehát e lapszámnak 1919-ben kellett megjelenie.

Egyéb adatok: OSZK Évkönyv 1959. 253. l.

Vörös Újság

Kiev.

A lap a megszűnt moszkvai központi magyar kommunista lap, a *Szociális Forradalom* szerepét vette át. 1919-ben Kijevbe tette át székhelyét az OK(b) P Külföldi Csoportjainak Federációja is — ennek volt magyar nyelvű lapja a kijevi Vörös Újság. Kijev már 1919 tavaszától kezdve azoknak a magyar internacionalistáknak gyülekezőhelye volt, akik Magyarországra akartak eljutni, hogy a magyar Tanácsköztársaságnak segítséget vigyenek. 1919 nyarán az OK(b)P magyar csoportjának már több, mint 4000 tagja volt Kijevben. (V. ö. Györkei Jenő: Szovjet-Oroszországban harcoló magyar internacionalisták a magyar Tanácsköztársaság katonai megsegítéséért. Katonai Szemle. 1958. 5. sz. 97. l.). A központi lap szerepét betöltő kijevi Vörös Újság utolsó száma 1919. aug. 16-án jelent meg. A Vörös Újság aug. 31-től kezdve már Moszvában folytatta életét. A kijevi és a moszkvai lap közti kapcsolatot egykorú forrásmű is bizonyítja: az OKP Magyar Csoportjának Kiadványjegyzéke (az egyes kiadványok végén) így regisztrálja ezt a lapot: „Vörös Újság 1919. júniustól augusztusig Kijevben, azután Moszkvában.”

Egyéb adatok: OSZK Évkönyve 1959. 253—254. l.

Vörös Újság

Krasznojarszk. 1920 elején? Szerk. Méhes Aladár, Szántó László, Pogonyi Antal, Bányai Kornél, Sugár Béla. Kiadó: a Pártszervezet. Nyomtatott lap volt. „A magyar nyelvű újság cikkeit németre is lefordították; német nyelven is megjelent egy újság, melyet a hadifoglytáborban terjesztettünk.” (Ágoston (Bleuer) Jenő visszaemlékezései. 6—7. l. *PA* (H — a — 6)

Ágoston Jenőn kívül Baja Benedek is szól erről a lapról, amelyből egyetlen szám sem maradt ránk. (Lásd: OSZK Évkönyve 1958. 279. l.)

Vörös Újság

Moszkva.

1919. szept. 13. (I. évf. 3.), 1919. nov. 27. (13. sz.), 1920. jún. 5. (II. 29. sz.),

1920. aug. 1. (37. sz.), aug. 15. (II. 39. sz.),

1921. jan. 23. (III. (59) 3. sz.), jan. 29. (III. évf. (60) 4. sz.),

febr. 5. (III. (61) 5.), márc. 5. (III. (65) 9.),

márc. 19. (III. (67) 11.), márc. 30. (III. (68) 12.),

ápr. 27. (III. (71) 15.), máj. 21. (III. (74) 18.),

aug. 31. (III. (75) 19.), okt. 8. (III. (76) 20.). *PA* (F 966/18)

Egyéb adatok: OSZK Évkönyve 1959. 255—257. l.

Vörös Újság

Turk. Vengerszkaja Krasznoj Gazeta. Politikai közlöny. A külföldi munkások és földművesek turkesztáni kommunista szervezete országos bizottságának ... hivatalos lapja. 1920. ápr. 14: Az oroszországi komm. párt magyar agitációs és propaganda csoportjá-

nak hivatalos közlönye, 1920. szept. 18: A turkesztáni kommunista párt magyar agitációs és propaganda osztályai központi irodájának és a turkesztáni front polit. osztályának hivatalos lapja. *Taskent. 1920* [febr.] — *1921* [jan.]. Megj. hetenként. Szerk. Lorand (Loránt Ferenc) (1920 októberéig).

1920. márc. 6. (I. évf. 2. sz.) (2 oldalas lapszám, szakadt, csonka pld.), 1920. ápr. 14. (I. évf. 5. sz.), máj. 1. (III. évf. (Sic!) 2. sz.), szept. 18. (II. évf. 20. sz. (Sic!), okt. 1. (I. évf. 22. sz.), okt. 16. (II. évf. (Sic!) 24. sz.), okt. 23. (I. évf. 25. sz.), nov. 6. (II. évf. (Sic!) (27. sz. külön melléklettel),

dec. 4. (II. évf. (Sic!) 30. sz.), dec. 11. (II. évf. (Sic!) 31. sz.), 1921. jan. 22. (III. évf. (Sic!) 2. sz.) *PA* (F: 1062/2 tekercsen 60/1/8. sz. mikrofilm)

Román nyelvű felhívást is találunk némely lapszámokban. Az 1920. szept. 18-i román nyelvű cikket közöl Siclai [Sziklai Sándor] nevű szerzőtől.

A lap előzménye: a taskenti *Világ szabadság*, amelyet ugyancsak Lorand szerkesztett. Ez a lap 1920 elején szűnt meg, kevéssel a Vörös Újság megindulása előtt. Mindkét taskenti lapban hiányosan van közölve a szerkesztő neve. A teljes nevet a moszkvai Vörös Újság 1920. okt. 24-i száma egyik hírében találtuk meg: „Loránt Ferenc, a túrkesztáni Vörös Újság volt szerkesztője bejelentette kilépését az O. K. P.-ból.” (Pártélet rovatban). Loránt Ferenc kommunista lapszerkesztői pályafutását a szamarai *Ébredés* c. lapnál kezdte 1918 tavaszán. Itt Lóránd néven jelentek meg cikkei, és a lap 1918. ápr. 22-i számában olvasható szerkesztői üzenet szerint már „a lap szerkesztését átvette”.

Egyéb adatok: OSZK Évkönyve 1958. 280. l.

II.

Kézírásos, nem-nyomdai úton készült hadifogoly-lapok és ferraradalmi lapok

Cseljábinszki Magyar Szociáldemokraták Lapja

Cseljábinszk. 1918 [márc.] — ? Szerk. [Dr. Forgács Dezső].

Fábián Béla hadifogolytárgyú könyve (Bp. é. n.) szerint (147. l.) a jekaterinburgi Izvesztija 1918. márc. 3-i száma átvette az ily című magyar lap egyik hírét.

A cseljábinszki fogolytábori magyar lap szerkesztője — Faragó Dezső visszaemlékezései szerint (*PA*, H—f—1) — Dr. Forgács Dezső aki később Krasznnojarszkban a Jeniszei c. sokszorosított magyar folyóirat munkatársa lett és 1919. júl. 31-én mártírhalállal végezte életét. A cseljábinszki lap címét Faragó Dezső nem közli, ezt csak Fábián Béla könyvében találjuk.

Ébredés

Peszcsanka. 1917 [ápr. — dec.]

Hivatkozik a lapra Flibrandt Ferenc „Fogolynóták” c. kéziratában. (*LT*) Itt az egyik dalszöveg felett megjegyzés: „Megjelent az *Ébredés* 1917. májusi számában” (20. l.) Másik dalnál: „Megjelent az *Ébredés* április havi számában” (18. l.) E lapnak 1917. dec. 15-től volt állandó képes színházi melléklete *Thália* címmel. (1917. dec. 15—17. sz. *LT*).

Fama

Berezovka. 1915 [végén] — ? Szerk. Hoffmann (tart. hadnagy, volt nyelvtanár).

A lap elsősorban haretéri tudósításokat közölt (fordításokat orosz és más nyelvű lapokból), de később verseket, elbeszéléseket is adott közre. Kézrel írták 20—25-en indigóval. A vasárnapi számot rajzokkal díszítették. Minden barak részére jutott — fölolvadás céljára — egy-egy példány.

Forrás: Devecska Kálmán visszaemlékezései (*PA*, H—d—1, az írógéppel készült példány 37. lapján). Devecska korábban is írt erről a lapról a szatmári Szabad Élet 1946. január 26-i száma 6. oldalán megjelent cikkében (Magyar hadifoglyok harca a japán imperialistákkal). Itt a tábori lap *Fama* címen szerepel.

[Ismeretlen című lap]

Dauria. 1916? — *1917?* Szerk. Rákosi Mátyás. Tábori „hadifogolyújság” Olcsai Kiss Zoltán illusztrációival.

Forrás: Olcsai Kiss Zoltán visszaemlékezései. *PA* (H—c—7/1—2. 1.) Dauriában megjelenő, előttünk ismert más hadifogolylapok: Honvágy, Turán (V. ö. OSZK Évkönyv 1958. 272. és 274. 1.)

Jégcsap

Acsinszk (fogolytábor). 1917? — ? Megj. hetenként. Kézrel sokszorosított lap. Közreadta Bánóczy-Bauer Dezső forradalmi verseit, Jenei Jenő (később filmrendező lett Leningrádban) és Olcsai Kiss Zoltán (ma is élő kiváló szobrász) rajzait. Forrás: Ágoston (Bleuer) Jenő visszaemlékezései. 9—10. 1. *PA* (H — a — 6) Visszaemlékezéseiben Olcsai Kiss Zoltán elmondja, hogy a Kolcsak ellen vívott harcok idején ő *Acsinszk*-ben volt, de arról, hogy itt hadifogolylapot adtak ki, nem szól; ellenben ír az *Antipihá*-ban 1916-ban sokszorosított ily című lapról. *PA*, (H—o—7)

Jégcsap

Antipihá. 1916 jan. — ? Szerk. Bárczi László (felvidéki tanító). A lapot Olcsai Kiss Zoltán (szobrász, a Kerepesi temető mártír-emlékművének alkotója) illusztrálta. Olcsai Kiss visszaemlékezéseiben a következőket írja a lapról: „1915 karácsonya után, nem sokkal *Antipihá*-ba való érkezésem után egy *Jégcsap* című lapot adtunk ki, Bárczi László felvidéki tanító szerkesztésében. En dekoráltam a lapot, amely zselatin segítségével készült lehúzó lap volt. Éjjel titokban készítettük, gyakran volt házkutatás és szigorúan büntették azokat, akiknél találtak ilyen lapot”. *PA* (H — o — 7) 2. 1.)

Lukács József katonai-lap bibliográfiájában is ott találjuk Kiss Zoltán nevét a lap kiadói közt.

Egyéb adatok: OSZK Évkönyv 1958. 273. 1.

Jeniszai

E kézírásos lapról, amelyből egyetlen példány sem maradt fenn, sok érdekes, pontosnak, hitelesnek látszó adatot találunk Markovics Rodion világhírűvé vált, kommunista szellemű „kollektív riportregényében”, a Szibériai Garnizonban (2. kiadása: Budapest, 1929, *Genius*. 473, 484, 492. 1.). Markovics Rodion szerint nagy hatású kommunista forradalmi lap volt, az osztályharc szellemében támadta azokat a megtollasodott táborlakókat, akik kapitalista jellegű ipari vállalataikkal kizsákmányolták saját dolgozóikat is, vevőiket is. A lap Markovics szerint 2 példányban jelent meg Dukesz Artur és Ludvig Kálmán szerkesztésében; megkezdte Dukesz előadássorozatának közlését „Kapitalizmus, mint államvallás” címmel. Markovics Rodion fenti közlései nem mondanak ellent az általunk más forrásokból ismert tényeknek és ezeket jól kiegészítik.

Egyéb adatok: OSZK Évkönyv 1958. 276—277. 1.

A Szibériai Garnizonban szó esik még a *Szibériai Újság* c. kézírásos hadifogolylapról (227—229. 1.), amelyet Elek Béla szerkesztett és amelybe Fábíán Béla is írt vezércikkeket (346. 1.). A „riportregény” közre is ad két cikket, amely e lapban jelent meg (302—304, 332—333. 1.). A *Szibériai Újság* lapcím költöttnek látszik, de az, amit az író elmond, *általánosságban* jól és hitelesen jellemzi a szibériai kézírásos fogolylapok életét, íróit, olvasóit. Még más *költött* hadifogolylap címek is szerepelnek a riportregényben: *Izgató*, „láger élclap” (265—268., (194—195. 1.), *Transz-Szibériai Tudósító* (192—193, 203. 1.), *Amur Kurir* (207. 1.), *Zeidó Gondolat* (455. és 482. 1.).

Krasznojá-rjécskai Sportújság

Krasznojá-rjécska (Habarovszk mellett). 1918 — ?

Forrás: HMT 2. 521. 1.

Lapfordítások

Krasznojarszk.

A kézírásos lap, amelyet tanítók írtak, Gyóni Géza halála alkalmából külszámot adott ki (1917. júl. 6-án). Ebben közreadták a költő „Sír-vers”-ét, amelyet Krasznojarszkban 1916-ban írt. (Stessel Ernő: *Hadifoglyok élete Szibériában*. Bp. 1925. 148. 1.) Stessel megemlíti, hogy Gyóni temetésén a sírnál a legénység és a tanítók nevében Tóth

Zsigmond tanító készült beszédet mondani, erre a beszédre azonban nem kerülhetett sor. (151. l.). Ez a Tóth Zsigmond bizonyára azonos az ily nevű kitűnő tollú cikkíróval, akinek neve a később induló omszki Vörös Újságban szerepel.
Egyéb adatok: OSZK Évkönyv 1958. 273. l.

Magyar Hadifogoly

Tomszk. 1917 eleje — 1917 vége.

Az a kommunista tiszti hadifogoly csoport indította, amelynek vezetői Münnich Ferenc és Seidler Ernő voltak. Szabó Pál szerint (Visszaemlékezései: PA, H—sz—33) a lap „a forradalom meneteléről” tájékoztatta a legénységi tábort, ezért megjelenését (1917 végén) megakadályozták a tisztek. Münnich Ferenc visszaemlékezéseiben a következőket írja: „Seidler Ernővel dolgoztam itt (Tomszkban). Kun Béla később került oda... Tábori újságot indítottunk. Kézrel írott és indigóval másolt példányokban terjesztettük.” (PA, H—m—24, 3. l.). Ez a tiszti csoport 1918 áprilisában már nyomtatott forradalmi lapot indított *Népszava* címmel Tomszkban.

Devecska Kálmán az 1917 elején Tomszkban kibontakozó mozgalomról a következőket írja: „Ismeretlenektől a mellettünk lévő tiszti táborból könyvnyomatos és kézzel írt írásokat kaptunk (magyar nyelven), melyeket esténként a barak lakóinak felolvastunk. ... Az orosz lapokból fordított szövegek voltak, de már sejtették a közelgő vihart.” (PA H—d—1, 63. írógépet lapon).

A lap címét csak Szabó Pál visszaemlékezéseiből ismerjük.

Magyar Hirmondó

Pérvája-rjcska. 1918 végén.

„Sokszorosított táborújság”. Ez csak polgári szellemű lap lehetett, hiszen a tábor ekkor japán parancsnokság alatt állott.

Forrás: HMT 2. köt. 489. l.

Magyar Szó

Tobolszk.

Kézírásos hadifogolylap.

Forrás: HMT 2. köt. 218. l.

Távíratok

Krasznojarszk. 1915 márc. — 1916.

A fogolytáborban élő tanítók által írt és kiadott sokszorosított lap volt. 1916-ban beolvadt a *Lapfordítások* c. lapba.

Forrás: Stessel Ernő: Hadifoglyok élete Szibériában. Bp. 1915. 105. l.

Vihar

Tomszk. 1917 — 1918.

Az ily címmel sokszorosításban megjelenő tábori lap létezéséről csak Szabó Pál (Újkígyó-on lakó MÁV nyugdíjas) visszaemlékezéseiből tudunk. Itt a következőket olvassuk: „Én vállaltam a 3. sz. földbarakban a *Vihar* című újságnak az írását.” Szabó Pál szerint a lapot azért készítették, hogy „tájékozva legyen az a 12 ezer hadifogoly a forradalom meneteléről”. (PA, H—sz—33)

Венгерские газеты вышедшие в России, до 1917 и в Советском Союзе 1917—1921 гг

В настоящей аннотированной библиографии автор сообщает дополнения к двум своим статьям с области библиографии и истории печати: *Венгерские газеты в Сибири за 1915—1921 гг.* — *Венгерские газеты, вышедшие в европейской части СССР за 1917—1921 гг.*

Претендуя на целостность автор учитывает также газеты, сохранившиеся только на микропленках, фотоснимках или которые известны только из сообщений, напечатанных в других журналах. Он указывает тоже местонахождение находящихся в г. Будапешт газет, микропленок и фотоснимков. Сообщает дополнения к указанной в заглавии теме и знакомит с дальнейшими 11 печатными и 10 рукописными газетами. Таким образом численность венгерских революционных журналов, публикуемых в России возрос на 51 (35 вышло в Сибири и Туркестане, 16 в европейской части), а численность рукописных газет на 42 (последние, большей частью буржуазного направления, вышли в Сибири).

Среди редакторами газет можно находить Эндре Шик, буушего венгерского министра иностранных дел и Ласло Санто, живого брaтиславского академика. Под редакцией Ярослава Хашека (научившегося уже в Праге венгерскому языку) вышли следующие 4 (большой частью двуязычные) революционные газеты: КРАСНАЯ ЕВРОПА — Vörös Európa. Rothe Európa—Уфа, Красноярск, Иркутск (февраль 1919 г.); Nachrichten—Hírek. Челябинск, Омск, Иркутск (ноябрь 1919 г.); Világforradalom—Die Weltrevolution. Омск, Иркутск (январь 1920 г.); Красноярск (апрель-май 1920 г.), Иркутск (июнь-декабрь 1920 г.). Газета 5. армии, вышедшая отдельно на венгерском и на немецком языках, вышла в Красноярске, в конце апреля 1920 г. уже в виде двуязычной газеты, под общим названием Roham — Sturm. Венгерский вариант названия газеты предшествует немецкому, наверно потому, что среди читателей газеты больше находилось венгерских бойцов, чем немецких.